

едва при наличие на рефлексия върху езика като обект на съзнанието, както е при съзнателното му използване (и учене), с резултат експлицитно знание за езика. Думите-символи със своите значения не се нуждаят от съзнателно развивана (логическа) аргументация, за да станат общностно споделяни, а са основани предимно на интуицията за значенията като за „споделяни обществени мнения, докса“ и се поддържат от социолектни предпочитания по „интуиция за словесна престижност“ и от „езиковото чувство и вкус“. Ако за критерии за езиково осъзнаване се приемат корекции и перифрази на собствени изказвания, коментари върху собствената реч и език или речта на другите и задаване или отговори на въпроси, отнасящи се до речта и езика (характерни и за децата), едва за усвоената идиоматика, както и за игровите езикови форми от каламбурен тип, може да бъде обосновано начало на същинска осъзнатост на езика с неговите думи-символи.

II. Не само всеки текст, но и всяка дума, без дори да се има предвид индивидуален интерпретиращ или специален интерпретатор, вече *„съдържа своята интерпретация в самата себе си“*, както е било известно още на Аристотел, а на него – от античната реторика (за подробности вж. Рикъор, 1994). Думата, дори само като символно единство на значение и звучене, е винаги определено осмислящо разбиране на определено смислово изразяване. Самият символ е винаги предметен образ в известна негова осмисленост, както е и смисъл, изразен в известна образна предметност. Всеки символ е образ и всеки образ (поне в степен на известна осмисленост) е символ, т.е. символът е образ, неразривно свързан с някакъв смисъл. Предметният образ и дълбинният смисъл са двата полюса на символа, доколкото символът губи своето проявление без образа, а образът се разпада без обединяващия го смисъл. Преминавайки в символ, образът става смислово „прозрачен“, а смисълът на символа е колкото даденост, толкова и динамична тенденция, т.е. той е необясним еднозначно определено, а като осъществяван чрез други символни връзки, но без да достига до чисто понятие. В своята тенденция към схематизъм символът се стреми към еднозначността на термина, а в тенденцията си към алегоризъм се стреми към другия си полюс – собственото име (на личността или на емблемата), докато балансът между тези крайности си остава в образната предметност.

Осмислено изразеният предметен образ и образното осмислено разбиране на предмета се взаимноопределят в наименованието им, в думата-символ. Такова смислово разбиращо взаимноопределяне създава символа като основна и първична мисловно изразна форма. Разбираният в човешкото мислене смисъл на мислимия предметен образ го превръща в образен *предмет*, като създава фундаменталната и първична символна предметност вече в потенциално изразната форма на значението като един вид мисловно „тяло“ („духовна материя“), което се фиксира символно в материално звуковото изразно тяло на

думата-символ. Потенциално изразната символно-предметна форма може да се образува и като символно „духовно тяло“ на художествената идея, която да получи актуален израз не само в поетична дума-символ, а и в идол или статуя, в картина или икона. Така става ясно, че както специфично художествената (или иновационно технологичната) идейна форма е възможен израз на определено разбран образен смисъл в уникални произведения на изкуството (или еталонни артефакти-образци), така и всяко словесно значение е реализирано в акустична дума предметно същностно разбиране, което става име-название на всички актуално действителни (и физически) предмети, които се обхващат от смисловата предметност на значението във взаимовръзка със значенията на другите думи, осмислено назоваващи други предмети.

Макар че може на пръв поглед да изглежда парадоксално, не предварително намерените в природата готови предмети и същества са получили необходимите за човека имена-названия, а специфично човешкото им предметно разбиране, намиращо израз в думите-названия, определя предметите чрез техните имена (вж. и Касабов 2006; 2008). Централният проблем е в това, че нито за човека, нито за човешката общност има неразбрани по никакъв начин неща. Всички (все още) незабелязани или неразличими от човека неща за него просто не съществуват (като слети с неразчленения фон), докато всяко нещо, схванато във възприятията като различно и отделно представимо с някаква форма или качество, се превръща в разбираем и в известна степен разбран предмет, т.е. той не само е забелязан като различен, отделен и оценен като значим сред останалите предмети, а вече е и разбран и има словесно значение.

Символът е винаги някакво интерпретативно общностно разбиране на изразената същност на предметния образ, а неговото значение е социокултурно апробираният (лексикализиран) в определена ценностна система схематичен резултат от такова разбиране на образа като предмет, изразяващо го в един от същностните му аспекти. Интерпретацията на думата-символ в общото ѝ значение (на нейните значения) или на разбрани по някакъв начин и до определена степен предмет в неговото име-название по принцип може да достигне и до пълно разбиране за предмета в неговата *идея*. Идеята е интуитивна смислова форма не само на адекватност на предмета с мисълта за него, достигаща и до степен на (екстатична) неразличимост между разбиращия предмета (субект) и мислимия предмет (като обект). Тя е тъждество на интелекта и предмета, идеален корелат на предмета, на предметната същност на думата. Така например *‘истината’* вече не е гръцкото, латинското или българското разбиране за нея като *‘незабравимото’*, *‘заслужаващото доверие’* или *‘същността, самото то’*, а нещо повече, което е независимо от разбирането за нея според различните езикови общности. Това е тъждеството на определен предмет (като *истина*, *прозорец* или някой друг) с идеалния корелат (в мисълта) за него, постигнато в общуването на мисълта с предмета и в разбирането на неговата същност чрез символните енергии, които я изразяват.

Символното словесно значение е тази смислова форма, която опредметява разбираня от мисълта предметен образ и с това мисловно опредметяване прави възможна постоянната връзка на тази предметност с всеки от актуално съществуващите в действителността „физически“ предмети, които се отъждествяват с тази предметност-значение в общото за всички тях име-название. Тази постоянна връзка се състои в индексалното разпознаване на всички конкретни предмети, символизирани чрез типовата им една и съща предметност в едно название (като дума-*онома* или като *тема* в изречение). Едновременно с това (от обратна посока) символната връзка се поддържа и от категоризиращо-характеризиращото иконично-образно разбиране на различни качества на общата предметност-значение чрез всеки от конкретните предмети, назовавани с една и съща дума в най-различни ситуационни комбинации (или като *сказуемо-рема* в изречение). По линията на тази тематично-рематична символна връзка се осъществява постоянното движение от изразяването на цялостния смисъл в речта чрез назовавания на конкретни предмети с общи думи от езика при всяко говорене до разбирането на цялостния смисъл на изказването чрез общите езикови названия за конкретни предмети при възприемане и обратно. Тази връзка е от типа на синекдохата, доколкото се основава на назоваването на целия предмет чрез (емблематична) негова част и обратно, или от типа на метонимията, както е и при обратимостта на връзката между нарицателно и собствено име.

Разглежданото символно отношение на формата на значението на думата с назовавания от нея предмет се утвърждава чрез *квазидедуктивен* тип (хипотетико-абдуктивна) логическа връзка. При абстрактното понятие, за разлика от значението, с което има едно и също название, но се мисли не като самия образен предмет, а като обосноваване на предметния образ чрез сбора от характерните му различителни признаци, вече се предполага навлизане в сферата на актуалните „физически, природни“ предмети. Такова твърдение привидно противоречи на абстрактната природа на понятието, но именно чрез тази абстракция мисълта обхваща предметите, включващи се в обема на понятието. Проблемът е в това, че понятието не се интересува от всички актуални фактически выплъщения на дадена предметност в безброй природни факти, а само от техните природни закономерности, от природния закон, който е изведен от тях. Такава логическа изводимост на съдържанието на понятието е от индуктивен тип. Вече отчетливо се забелязва, че понятието намира обосноваването на своето съдържание (като един вид терминологично значение на думата) не само в аналитичното разчленяване на цялостния предмет до сумата от неговите характерни различителни признаци, но и в мисловното утвърждаване на предмета чрез проверката на правилността (необходимостта и достатъчността) на тези аналитични признаци на предмета в практиката и в основните ѝ природни закономерности. В резултат на такова потапяне в закономерностите на практиката за верификация на разбирането на същността на предметите в понятията за тях

се получава не тълкувателно обяснение на разбрания образ на предмета (както е в значението на думата и лексикографското му тълкуване чрез други думи), а логическо определение-дефиниция на понятието за предмета чрез изброяване на характеристиките му според природните закони, на които се подчинява. Така например понятието за нещо, което всички добре познават като *вода*, е или ‘безцветна прозрачна природна течност’ за физиката, или просто ‘молекулно съединение на два атома водород с един атом кислород’ за химията. Трудно е при това положение да бъде разпознат предметът *вода*, въпреки правилното му разбиране от науката, тъй като от такъв тип разбиране е изключена представата за *вода*, схващана в предметното значение на думата като ‘изворна, течаща, мокреща, утоляваща жаждата и поддържаща живота...’. Понятието е свело всички и всякакви *води* до идеализираната предметност – природна течност или до елементния им състав – водород и кислород. Така и всеки предмет е сведен преди всичко до идеализацията твърдо тяло, което се мисли като идеално сферично тяло (нещо като бiliarдна топка) от идеален (утопичен) твърд материал, съставен, на свой ред, от идеални атоми с идеализирано закономерни движения, а в по-нататъшна идеализация се разглежда просто като материална точка. Така, за да бъде разбрано физическото понятие *привличане*, се оказва достатъчно да се знае, че масите се привличат обратно пропорционално на квадрата на разстоянието между тях, без оглед на конкретни разстояния и маси на конкретни тела (пример на Лосев, 1994: 128). И обратно, за да се даде емпирично знание за това, що е *литий* например (поради неговата нетрайност в свободно състояние), пък е нужна едва ли не детайлна инструкция за лабораторното му добиване (пример на Пърс, 1992 – 1998).

За разлика от понятието, значението на думата не следва строго нито индуктивната, нито дедуктивната логическа изводимост в своите интерпретации, макар и частично да ги използва чрез постоянното синекдохично напрежение (от типа преход от „конкретно“ в „абстрактно“ и обратно). Това става в „дедуктивните“ движения на думата към индексална идентификация с предмета (*тема*, като субектен номинатив) в актуални назоваващи изказвания или в „индуктивните“ обобщения в значенията на думата от актуалните предикативни определения на предмета (*рема*, като сказуемно определение) в актуални квалифициращи изказвания, както и в съкратени силогистични форми като реторическата фигура *ентимема*. Значението на думата-символ получава своята „аргументативна“ обоснованост предимно от използването на комбинирани интуитивно-дискурсивни форми от *хипотетичен* (абдуктивен) тип. Но най-сигурното условие за такова обосноваване на значенията са многократно повтарящите се актове на същинска комуникация в общуването чрез предметни символи, което означава общуване с *други* хора въз основа на това, което *ние* установяваме като *тяхно* разбиране за предметите, към които е насочено *нашето* внимание и съвпадението на *нашата* интерпретация

на предмета, към който е насочено *нашето* внимание с интерпретацията му, когато към него е насочено и вниманието на *другите*. Такова значение вече е съвпадаща интерпретация на предмета на общуването, погледнат и разбран като видян през очите и разбран чрез представите (които имаме за представите) на *другите*, чрез общото му комуникативно название-символ. С други думи, значението се явява израз по-скоро на общоприетото мнение (реторическата *докса*), отколкото на теоретично разбиране за предметно-образната същност (макар че може и гранично да се регулира от него).

Символът (със своите значения) допълнително се обосновава чрез интуитивно базиране на парадигматичните си отношения със значенията на другите думи-символи в езиковата система, както и асоциативно – чрез емблематичния принцип на *синекдохата*, наред със словообразователните и образно тропеичните асоциативни връзки. Тук следва да се изтъкне, че и многобройните повтарящи се речево-езикови употреби на дадени думи за даден тип предмети и за определени конкретни предмети от този тип водят до убеждаващо умозаклучение за закономерността на значенията на думите и техните означения по пътя на *индукцията*. Способността за закономерното (в смисъл на регулярно) означаване на даден тип предмети с определена дума и правилното денотиране на конкретните предмети от този тип чрез тази дума при всяко изказване осигурява такова убеждаващо умозаклучение от *дедуктивен* тип. Най-често обаче такива убеждаващи умозаклучения се постигат интуитивно чрез асоциативните (парадигматични) отношения между пълноценните думи-знаци по принципа на *емблематични (синекдохични) примери* или предимно реторически *тропи*. До такива убеждения се достига в резултат на вероятностни умозаклучения (чрез реторическата аргументативна фигура на *ентимемата*) от възможностно-вероятностни предпоставки (премиси), установени като общоприети мнения, т.е. като *хипотетични (абдуктивни по Пърс) умозаклучения*. Такива убеждения се установяват и чрез взаимодействиещото влияние на многократно повтарящите се реторични индуктивни, дедуктивни и хипотетични аргументативни интерпретации. Те са допълвани от *общностните функционални конотации* и от несъзнаваните, интуитивни културни и персонални предпочитания (на „езиковото чувство и вкус“), които, заедно с *мотивите за емоционално оценъчните конотации*, установяват споделяни общностни мнения (*doxa*). Такива мнения са в ролята на *правдоподобно знание* за предметната същност или значението на всяка дума с тенденция за бъдещо *познание на истината (идеята)* за същността на думата-символ, а чрез нея – и за предмета, който тя означава.

Като резултат от заложеното в системността на езика обосноваване на символа, убеждението в разбирането на значенията на думите се установява имплицитно в *конотациите* им, експлицитно се изразява сентенционнно в *идиоматиката – фразеология*, но най-ясно се обяснява чрез *тропеизацията*.

БЕЛЕЖКИ

1. Междувременно този текст беше публикуван (почти без изменения) като част от наскоро издадената книга: Касабов, Ив., Проблеми на общата лексикология, София: Изд. на БАН, (срв. с. 60 – 72).

ЛИТЕРАТУРА

- Касабов, И. (2006). *Граматика на семантиката*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Касабов, И. (2008). *Лингвистиката между строгите науки и свободните изкуства*. София: Изд. на Нов български университет.
- Лосев, А. (1994). *Философия на името*. София: Изд. ЕВРАЗИЯ.
- Пърс, Ч. (1992 – 1998). Peirce, Ch. *The Essential Peirce*, Vol. 1 – 2. Ed. by N. Houser and Ch. Klosei. Bloomington: Indiana Univ. Press.
- Рикьор, П. (1994). Какво е текстът? (превод от френски Калин Михайлов) // *Литературата*, 1994, № 1, с. 50 – 73.

ABOUT THE WORD AS A MEANS OF COMMUNICATION

Abstract. This article is an attempt to clarify the complex problem of verbal communication under the conditions determining the understanding between the participants in communication and thanks to the symbolic features of words with their commonly shared meanings and significance. The text is organized into two parts. The first part is devoted to the problems of speech communication as speech activity closely related and intertwined with other human activities. Special attention is paid to the levels of understanding and the conditions of intelligibility as a result of speech communication. In the second part of the article, in every single word inhered semantic interpretability is considered, as well as the semantic self-substantiation of word-symbols in the language system through their commonly shared meanings, intelligible usages and values-connnotations.

✉ **Prof. Ivan Kasabov, DSc**
New Bulgarian University
Res. quarter Ovcha Kupel
21, Montevideo Str.
1618 Sofia
E-mail: ikasabov@nbu.bg
Sofia, Bulgaria

ЗА СПОДЕЛЯНЕТО НА ЧУЖДАТА КУЛТУРА

Елена Хаджиева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. За да стане част от чуждата култура, обучаваният обменя или споделя определени социокултурни знания и правила, като същевременно усъвършенства комуникативната си компетентност – процес, който включва функционирането и на основните маркери на разговорната реч като част от съвременната езикова ситуация. В тази връзка от особено значение е изграждането на умения у обучаваните да различават тези маркери, или с други думи – образци на различния тип „специфична“ информация в чуждия език, да ги откриват и интерпретират. Към „специфичната“ информация се отнася фразеологията на даден език, чието усвояване представлява традиционна трудност в чуждоезиковото обучение. Статията разглежда проблемите при усвояването на фразеологичните единици и представя корпус анкети за носители на българския език. Анализите и резултатите от анкетите очертават типологизацията на основните допускани грешки при употребата на българските фразеологизми, като при това се предлагат предписания и модели за тяхното преодоляване.

Keywords: Bulgarian phraseologisms, foreign culture, “specific” information, purposive survey questionnaires, traditional difficulty, models to overcome the mistakes

По думите на Р. Якобсон при човека всяка комуникативна система е в корелация с езика (Якобсон, 1970). От степента на владеење на езика зависи резултатността на работата с феномените на културата.

В тази връзка, както пише Димчев, лингвокултурологичният аспект в обучението по български език като първи език включва последователното преподаване и изучаване на езика не само като знакова система, служеща за комуникация и за познание, а и като културен код, с помощта на който се предава концентрираната през вековете информация – как народът е възприемал и възприема света, как твори, как оценява заобикалящата го действителност, как формира специфичното си „културно огледало“ и по този начин изгражда свой национален менталитет и картина на света. (Димчев, 2011).

Същите тенденции определят и съвременния облик на обучението по чужд език, за което от особено значение е изграждането на умения у обучаваните да търсят различен тип „специфична“ информация в чуждия език, да я откриват и интерпретират.

Към „специфичната“ информация се отнася фразеологията на даден език, чието усвояване представлява традиционна трудност в чуждоезиковото обучение. Защото употребата на фразеологичните единици винаги е свързана с конкретна стилистическа оценка в определен контекст, което предполага високо равнище на комуникативна компетентност.

Трудностите при усвояването на фразеологизмите се дължат на това, че те се състоят от лексикални единици, свързани в определена зависимост, които не могат да бъдат заменени и не търпят трансформации, а значението не представлява съвкупност от значенията на съставлящите го елементи, а е преосмислено и ново. Но както пише К. Ничева, трудността произлиза не толкова от значенията на фразеологичните единици, тъй като те „най-често са универсални, еднакви (или близки) за различни, дори несродни езици“ (Ничева, 1987), а от различните образи, с които тези значения се изразяват в отделните езици. Например един от преводните аналози на бълг. *чашиата преля* в английски е *the straw that broke the camel's back*, който означава „сламката, която счупи гърба на камила“; срв. също и бълг. на *кукуво лято* – рус. *после дождичка в четверг* – англ. *when pigs fly/and pigs might fly*.

Когато е налице функционално съответстващ еквивалент на даден фразеологизъм в родната на обучавания езикова среда, възприемането на фразеологизма от чуждия език се осъществява сравнително лесно. Това се проявява при задачи по зададени теми да се предложи контекст за употребата му в различни типове текст. Фразеологизми като *играть первую скрипку* (рус.) – *свирия първа цигулка* (бълг.); *быть на седьмом небе* (рус.) – *на седмото небе съм* (бълг.); *играть с огнем* (рус.) – *играя си с огъня* (бълг.), и под. не затрудняват изучаващите български език свободно да ги употребяват в монологичната и диалогичната си реч, както и в писмените си съчинения.

По принцип тук се отнасят значителен брой пословици, поговорки и крилати изрази с интернационален характер.

При съотнесими фразеологизми в родния и изучавания език с частично изменение на образността (вж. Васева, 1982) усвояването и употребата им в чуждата езикова среда също не представлява особена трудност, като: *язык не поворачивается сказать* – *сърце не ми дава да кажа*; *чужими руками жар загребать* – *с чужди ръце вади кестените от огъня*.

Определен проблем обучаваните срещат при типа фразеологизми, при които има пълна замяна на образността, но със съхранен общ смисъл и експресивно-стилистическа характеристика в родния и изучавания език, напр. *променять кукушку на ястреба* – *сменя кон за кокошка*; *у него не все дома* – *хлопа му дъската*.

Подобни затруднения се регистрират и при фразеологизми с отсъстващо функционално съответствие в един от двата езика.

Една от обичайните практики в подобни случаи е преводът със свободно словосъчетание, като едновременно се посочва и ситуация, минимален кон-

текст за употребата на разглеждания фразеологизъм. Тук съществена роля има психолингвистичният механизъм за възприемане на фразеологичната единица в предложения контекст, който обучаваните пренасят на родна езикова почва и впоследствие по аналогия свободно възпроизвеждат фразеологизма в чуждата езикова среда.

Особено полезно за успешното възприемане и употреба на фразеологизмите с отсъстващо функционално съответствие е представянето и допълването с други фразеологизми според изградени семантични полета – например значителен брой фразеологични единици се отнасят към тематичната група човек и отношенията му с околните, качествата на човек, действията и състоянията на човек и под. Други основни тематични групи са:

- природа – за време, пространство и време в метеорологичен смисъл;
- бит и всекидневие;
- обществени и други явления и т.н.

Както вече бе посочено, при отсъствие на аналогичен израз за предаване на съдържанието на даден фразеологизъм обикновено в чуждата езикова среда функционират синонимни свободни словосъчетания или описателни варианти, които обаче променят образността и експресивността на изходния фразеологизъм, допълнителния и актуализиран смисъл, възникнал в даден контекст, или заличават неговата фразеологична стойност. В тези случаи се предава само основният смисъл и значение, които също могат да претърпят трансформации при съответно интерпретиране, особено в речевата практика на студенти със степен на владееене на българския език средно напреднали.

Глобализацията на информационния поток в световен мащаб налага почти без изключения прибягване до някой от международните езици за полифункционална комуникация извън пределите на собствената езикова територия. Какви могат да бъдат обаче последиците, когато се опитваме да вникнем в същината на нечие общество и неговата култура, чийто език е от категорията на „малките“ или „екзотичните“, но чрез друг език посредник – напр. английски? Недостатък, който в определени случаи фатално може да прекрачи прага на допустимите отклонения, е, че езикът посредник няма да позволи да се опознае цялостно обектът на проучване тогава, когато се пренебрегва значимостта на съответните фонові знания – на народопсихологията на определен етнос, на създадените исторически връзки в заемания от него регион и др. Следователно рискът да се представи предварително зададена в представителите на „интерпретатора“ картина, която е функция на собствения му социален опит и на усвоената култура в друга среда и която да не отразява същината, е реален и често срещан факт. Остава открит въпросът за допустимите параметри на присъствие на езика посредник, което е свързано със степента на езиковата компетентност за изучавания език.

Комуникативната компетентност, като част от обхвата на фоновите знания, също е важна предпоставка за коректност в интеркултурния диалог. Един класически пример – на въпроса „Искате ли още сладкиши?“ отговорът в англ. *thank you* означава *да, благодаря*, докато фр. *merci* означава по-скоро *не, благодаря*. Фоновите знания в определени случаи трябва да подпомогнат избора на изразни средства, за да се предаде автентичността на имплицитната информация; те са задължителен компонент в работата на този, който играе ролята на посредник между две култури чрез превода, в каквато и форма и с каквито и цели да е той (вж. Иванова, http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/index_html/knjiga19/pdf34.pdf).

Като обобщение трябва да се подчертае, че в учебния процес е задължително увеличаването на броя на специално разработени практически упражнения, свързани с употребата на фразеологичните единици най-вече в разговорния и художествения стил на изучавания език, като стартирането на подобни семинарни занятия би могло да залегне в програмата още за начално обучение.

Освен това от съществено значение е изследването на най-често допускащите интерферентни грешки в българска езикова среда и тяхното преодоляване чрез подобряването на лингвистичната компетентност на обучаваните. В случая е необходимо наличието на специално модифициран теоретичен курс по граматика, лексикология и фразеология, в който да се отчитат особеностите в овладяването на чуждоезиковата система и същевременно да се акцентира върху изучаваните езикови факти и категории, като се съпоставят с тези от родния език. Към теоретичния курс задължително трябва да се приложат и разнообразни типове практически задачи, които спомагат за усъвършенстването на комуникативната компетентност на изучаващите български език като чужд.

Анкетни проучвания и изводи. Традиционно, както бе посочено по-горе, се разглеждат два основни типа трудности, срещани при усвояването на българските фразеологични единици от чужденци. Първият тип е свързан с разбирането на значението на разглеждания фразеологизъм, а вторият тип – с намирането на съответния еквивалент в родния език.

По отношение на разбирането на значението на даден фразеологизъм допусканияте грешки от страна например на носителите на руския език, изучаващи български език, са следните:

1. Честа практика е даден фразеологизъм да се възприема като обикновено свободно словосъчетание и в този случай съставлящите елементи на фразеологичната единица се превеждат дословно, което българското езиково съзнание определя за парадокси, например: *до лампочки* се превежда *до лампичката*, а българското съответствие е *пет пари не давам за нищо*, или *стоятъ поперек*

горла – стоя напъряко на гърлото, вместо като *трън съм в очите* (на някого) (вж. Хаджиева, 1995).

В случая става въпрос за начинаещи или средно напреднали студенти, които са затруднени при усвояването на българската фразеология и следват модела на буквалните преводни съответствия, които обаче нямат нищо общо със значението на разглеждания фразеологизъм.

2. При механичното пренасяне на елементи от родния в изучавания език под влияние на отрицателната интерференция, т.е. унификацията на фразеологичните системи на двата езика, грешките се базират на сходни по форма фразеологични единици, които същевременно са различни по значение в съпоставяните езици, например: *водитъ кого-либо за нос* (давам лъжливи обещания) и *вода някого за носа*, отговарящо на рус. *водитъ на поводу*; *язык проглотить* (означава дълго мълчание, не желае да говори) и *гълтвам си езика* (от страх), отговарящо на рус. *лишился языка, душа в пятки ушла* (вж. Васева, 1982).

Естествено, разбирането на значението на даден фразеологизъм от изучавания език е неразривно свързано с намирането на съответния еквивалент в родния език, т.е. да се намери функционалното му съответствие със същата експресивност и емоционалност.

Обикновено допусканата грешка при намирането на функционалното съответствие на даден фразеологизъм е игнорирането на различията между двата езика, като се има предвид експлицитното изразяване на определен смисъл в единия език и съответно имплицитното изразяване на този смисъл в другия език. Например в руски при фразеологизма *убить двух зайцев* не е изразено експлицитно значението на едновременно осъществяване на действието, докато в български *с един куриум два заека* е задължително експлицитното изразяване на зададения смисъл. Същото се отнася и до *ясно как день* срещу бълг. *ясно като бял ден* (примерите са по Васева).

При функционално съотносителните фразеологизми с различна външна и вътрешна форма, съдържащи антоними, при употреба се регистрират грешки, които са резултат на същото игнориране на различията между двете езикови системи, напр. рус. *смеяться над глупостью кого-либо* – бълг. *смея се на ума на някого*; рус. *только птичьего молоко нет у кого-либо* – бълг. *от пиле мляко има*.

Във връзка с актуалността на фразеологичните единици, като един от основните маркери на разговорната реч, и във връзка с това, че усвояването им затруднява изучаващите български език, беше изготвен корпус анкети, също и интервюта, коментари и спонтанни съобщения (устни и писмени) на носители на българския език, чрез които да се направи типологизация на основните допускани грешки и съответно да се предложат модели за тяхното преодоляване.

Тук ще представим анкетите, отразяващи проблемното усвояване на т.нар. „специфични“ изрази и фрази:

1) първата съдържа 4 въпроса, чийто фокус е значението на българските фразеологизми, техните синоними и употреба;

2) във втората анкета са представени две ситуации, образци на съвременната българска езикова ситуация, и се изисква от участниците в анкетата след прочитането на съответните текстове да напишат адекватния еквивалент на българския фразеологизъм в родния им език, като посочат разликите в значенията им, ако има такива. Освен това, за да се разбере как са усвоили значенията на българските фразеологизми, да ги употребят в свои микродиалози или изречения;

3) в третата анкета задачата е да се интерпретира значението на няколко български фразеологизма, съдържащи един и същи елемент, да се напишат съответните им преводни аналози в родния език на обучаваните и да се обяснят разликите в значенията им.

Същевременно една от целите на анкетата е да се обърне внимание на експериментално нов механизъм от психолингвистична гледна точка за по-лесно възприемане на чуждите фразеологични единици.

В анкетното изследване са включени чуждестранни студенти от различни хуманитарни специалности, докторанти и специализанти от Софийския университет с ниво на езикова компетентност средно напреднали и напреднали. Общият им брой е около 80. Участниците в изследването условно са разпределени в четири контролни групи:

1) славянска група, или носители на славянски езици, като се имат предвид руски, полски, чешки, словашки и сърбохърватски език;

2) западна група, или носители на английски, немски, френски, испански и италиански език;

3) балканска група, или носители на гръцки, турски, румънски и албански език;

4) източна група, или носители на китайски, корейски, виетнамски и японски език.

Особен интерес представлява групата на етническите българи-билингви от Украйна и Молдова, които чрез речевото им общуване отнасяме почти изцяло към носителите на българския език, като същевременно се отчита продължителността на периода, в който са пребивавали в българска езикова среда и който определено влияе на съвременната им разговорна практика.

Анкета № 1

По първия въпрос – да се обясни значението на подбрани български фразеологизми, типични за ежедневиите ситуации, резултатите от анкетата в славянската група показаха следното.

90% от значенията бяха обяснени правилно. Определено колебание беше регистрирано при два от фразеологизмите – „въртят ме на шиш“ и „изправям

се на нокти“. При първия с предложеното значение „разиграват ме, изиграват ме“ или „подиграват се с мене“ става ясно, че тази фразеологична единица е трудна за разбиране или грешно усвоена и поради това употребата ѝ в различни типове текст от страна на анкетирания е неправилна.

Подобна е ситуацията и с „изправям се на нокти“. Предложени са значенията „страхувам се, изнервям се, страх ме е от нещо, защитавам се“, в резултат на което отнасяме тази фразеологична единица също към слабо познатите.

По втория въпрос от анкетата задачата беше да напишат кратко съчинение с фразеологизъм, избран от тях. Всички участници се спряха на най-популярния (според тях) фразеологизъм, за чието значение нямат колебание и е строго дефинирано. Предпочетеният фразеологизъм е „чашата преля“.

Третият въпрос от анкетата се отнася до синонимията на фразеологичните единици. Студентите представиха следните отговори:

- буря в чаша вода – правии от мухата слон;
- въртят ме на шиш – въртят ме на малкия пръст; пекат ме на бавен огън;
- две дини под една мишица – който гони два заека, не хваща нито един; да се гонии след два заека;
- наострям ухо – наострям слух; давам ухо;
- отварям си очите на четири – гледам с четири очи;
- девета дупка на кавала – кръгла нула; пето колело на каруцата;
- храни куче да те лае – неблагодарност; да прегърнеш змия в пазвата си.

След анализа на посочените отговори се очертава, от една страна, тенденцията на замяна на един от компонентите на фразеологичната единица с друг (наострям ухо – наострям слух; отварям си очите на четири – гледам с четири очи), а от друга – употребата на синонимен фразеологизъм или израз, отговарящ на значението на изходния (*въртят ме на шиш* – пекат ме на бавен огън; *девета дупка на кавала* – кръгла нула, пето колело на каруцата).

Синонимният фразеологизъм на *въртят ме на шиш*, а именно *въртят ме на малкия си пръст*, който е със значение „разиграват ме“, е неправилно предложен. Това се обяснява с факта, че поради недоброто познаване и на двете фразеологични единици значенията им се смесват на българска езикова почва. Тук отнасяме и „давам ухо“ със значение „вслушвам се, поддавам се на дадена информация“, посочен за синоним на „наострям ухо“, чието значение не кореспондира с указаното по-горе.

Четвъртата задача предлага ситуация, в която акцентът е върху фразеологизма „трай, бабо, за хубост“. Резултатите показват, че участниците в анкетата, носители на посочените по-горе славянски езици, разбират значението и представят без затруднение еквивалентен превод на родния си език. Например на руски е посочено съответствието „красота требует жертв“. Налага се

изводът, че при изучаващите български език, средно напреднали, обичайна е практиката да се търси не функционално съотносителният фразеологизъм, а значението да се предава със свободно словосъчетание-тълкуване. Това се обяснява с лингвистичната компетентност на участниците, която не покрива оптимално всички комуникативни регистри.

Представителите на балканската група се затрудняват при употребата на фразеологизмите, предложени в задача 1 на анкетата:

– *въртят ме на шиш* – регистрират се най-вече значенията: *разпитват ме; когато си под напрежение*, а незначителна част отразяват по-обобщеното значение *тормозят ме, измъчват ме*;

– *чашата преля* – не може да се търпи, всичко е прекалено. Представен е и буквалният превод от турски – *ядосан съм, гледам като куб* (вследствие на изчерпаното ми търпение, което води и до още едно значение „набирам гняв“ в резултат на приключилото ми търпение);

– освен значенията „искам да чуя“, „подслушвам“ на фразеологизма „наострям ухо“, е записано и значението „любопитствам“, което е представено като синоним на „искам да чуя нещо“, но употребено в изречението „Той често любопитстваше какво става зад стената в съседния апартамент“, смисълът се променя в значителна степен.

Това още веднъж доказва, че особено при функционирането на многозначни фразеологизми, когато съответните значения не са добре усвоени, смесването им при продуциране на текст в чуждия език е често срещано явление.

По втория въпрос от анкетата почти половината от анкетираните представители на балканската група избраха за съчинение популярния фразеологизъм „чашата преля“, другата половина от участниците предпочетоха „храни куче да те лае“, като представените ситуации адекватно отговарят на значението им.

Изборът на тези два фразеологизма потвърждава тезата, че най-фреквентните по отношение на употребата в разговорната реч фразеологизми са добре познати, разбираеми, в резултат на което и предпочитани от изучаващите български език и за тях не е проблем да ги използват в своите текстове (писмени и устни).

Налице е прогнозиран резултат при синонимията на фразеологичните единици (задача 3). Открояват се следните записи:

- *наострям ухо* – *слушам, подслушвам, внимавам*;
- *храни куче да те лае* – *проява на лош човек, подлец е*;
- *чашата преля* – *кипва ми, време е да се направи нещо*;
- *девета дупка на кавала* – *почти нищо не зависи от мене; незначителен човек, изостанал е*;
- *буря в чаша вода* – *кавга, свада*;
- *въртят ме на шиш* – *изследват ме, питат ме*.

В сравнение с проведените анкети с представителите на славянската група тук определено е даден превес на синонимните изрази – свободни словосъчетания, докато при славяните е основна тенденцията за търсене на функционално съответствие в родния език или замяна на един от компонентите на фразеологичната единица с друг, но запазване на цялостната структура на изходния израз. Проявленията на общото значение са изрази с квалификационен характер на качества или оценка на дадена ситуация/явление от рода на: *подлец е, изостанал е, кипва ми, време е да се направи нещо, почти нищо не зависи от мене*.

Резултатите от четвъртата задача – анализ на фразеологизма „трай, бабо, за хубост“ показаха, че всички разбират значението му, като преводният аналог е свободно словосъчетание, съдържащо оценки и препоръки с цел да се представи ситуацията за позната, от която могат да се направят определени изводи, срв. *не прекалявай с грижата за външността си; трябва да имаш търпение, за да се случи нещо хубаво; не предпочитай добрия външен вид пред удобството*.

Степента на познаване на значението на предложения фразеологизъм е висока, което неминуемо се отразява на резултатите на участниците от източната група, съвпадащи почти изцяло с тези от славянската група. Напр. С. Н. от Южна Корея обяснява значението на фразеологизма „трай, бабо, за хубост“ по следния начин: „красотата иска жертви, като например търпение, постоянство и грижи“. Л. Х. от Китай прибавя към обяснението на значението на фразеологизма и следното: „трябва да пострадаш и да жертваш нещо, за да бъдеш красива и привлекателна“. Дадено е като пример и следното изречение: „Тези обувки са толкова красиви, но и много неудобни, но ще ги нося, какво да се прави... модата го изисква“.

Географската близост, историческите събития, както и социалният и културният развой са оказали влияние и на гръцката, и на българската фразеология. Поради това в много случаи могат да се намерят фразеологични еквиваленти в двата езика, срв. ξεχειλίσε το ποτήρι (чашията преля), σφίγγω τα δόντια (стискам зъби), γυρίζω την πλάτη (се обръщам гръб някому), или пък сходства, при които интерпретацията е възможна именно поради общите механизми на възприемане и предаване на света, срв. γυρεύω ψύλλους στ' άχυρα (досл. търся бълхи в сламата → търся под вола теле), κάθομαι σε αναμμένα κάρβουνα (досл. седя на запалени въглища → пека се на огън), στα κρύα του λουτρού (досл. в студените води на минералния извор → в дън земя), χρυσώνω το χάτι (се κάποιοι) (досл. позлатявам халчето пред някого → слагам розови очила на някого) (вж. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zXyIBSbIfAJ:ebox.nbu.bg/cel2/cult07.html+%cd=27&hl=bg&ct=clnk&gl=bg>).

Общото между анкетираните от западната и източната група е, че независимо дали са с равнище на комуникативна компетентност начинаещи, или средно напреднали, усвояването на българските фразеологични единици задължително преминава през етапа превод на английски език или друг западен език посредник.

Естествено е в тази ситуация предложените преводни еквиваленти да не са функционално съответстващите фразеологизми от родния им език, а словосъчетания тълкуване поради по-слабата им лингвистична и комуникативна компетентност.

На българския фразеологизъм „на куково лято“ представителите и на двете групи дават буквалните преводни съответствията от английски – *когато прасетата летят; когато прасетата могат да полетят* (срв. българското значение *никога или като стане – обади ми се, ирон.*).

Поради неправилното разбиране на значението на същия фразеологизъм се регистрира и преводният вариант „почти никога“, което пък отговаря на бълг. „от дъжд на вятър“ с буквален преводен еквивалент от английски „веднъж в синята луна“ – „once in a blue moon“.

Анкета № 2

Във втората анкета при запознаване с представените две ситуации анкетираните трябва да посочат еквивалентите на българските фразеологизми в родния си език, да обяснят значенията им и съответно да отразят разликите.

Всички студенти откриват и подчертават фразеологичните изрази в двете ситуации. По втория въпрос представителите на славянската група обясняват значението на фразеологизма „храни куче да те лае“ без затруднения. Голяма част от тях са написали собствени примери-ситуации като илюстрация и потвърждение на значението на посочения фразеологизъм. Напр. А. Г. пише, че след много години приятелство приятелката ѝ Т. „не протегна ръка в най-трудния момент от живота ми и тогава всъщност осъзнах какво е да храниш кучето, а то да те лае“. Друг пример посочва Т. А., която винаги е помагала на свой състудент с осигуряването на конспекти и литература, а на изпита, когато той е имал възможност да ѝ помогне, само „изсумтя, обърна ми гръб и се премести на друга банка“.

По-голяма част от студентите предлагат и най-адекватния преводен аналог на представените български фразеологизми в родния си език, но не посочват семантични различия, тъй като в значителна степен значенията се припокриват.

Правилно са разбрани значението и употребата на „шапка на тояга“ – използва се, когато човек „не се притеснява от нищо, няма грижи и се чувства свободен“. Представените примери го потвърждават: „След като свърша работа, ще се обадя на приятелите си и шапка на тояга – ще се забавляваме!“.

Резултатите от анкетата сред представителите на западната и балканската група показват, че правилната употреба на българските фразеологични единици зависи от това, дали те са познати предварително. Ако фразеологизмът е непознат, студентите се стараят буквално да преведат съставлящите го елементи и едва при анализа на допуснатите грешки започват да търсят преводния аналог в родния си или в английски език, след което представят текстове-ситуации, в които адекватно са включени посочените изрази.